Glass. Lievenhof. Līvāni. Lettglass

Anitra Bērziņa, Mgr. art

Lievenhof (Līvāni) glass factory was first mentioned in 1887 as an estate of tradesman Foges built by him conveniently close to Orla-Rīga railway. The history of this manufacture in Dinaburga province of Vitebsk governorate is much older, masters renting the land form local noblemen as early as in the 18th century.

The factory has seen a burn down, bankruptcy and also closure of production due to war, nevertheless, each time it has resurrected again. In 1960s to 1980s Līvānu glass factory exported its products to the U.S., Finland, Poland, Great Britain, Italy, Yugoslavia, Germany, Saudi Arabia etc. Since 1978 Līvāni' products have been exhibited in trade fairs of Milan. The factory employed designers Aīda Rotčenkova, Ināra Lāce, Herberts Ersts, Anna Sondore, Antons Gusārs and other artists. The factory museum's collection of glass items open since 1979 contains most works by factory designers. Some of the samples of Latvian functional glass design possess the same high quality and original approach as the ware by Finnish or Swedish geniuses of glass design.

The Soviet regime dictated its rules to designers and manufacturers. It was the Art Board at the Local Industries Ministry of the Latvian Soviet Socialist Republic who approved or rejected the samples of ware prepared for manufacturing. The Board included representatives of Lathoztorg wholesale base who were choosing products for sale. They represented the view of the Soviet man as a consumer, and one had to find a compromise between the tastes of marketers and the talent of designers. In 1980s graduates of the Latvian Academy of Arts made their diploma works in Līvāni according to a full programme that involved counselling, making of samples, proportion tests and carrying out the work in the brigade of glass-blowers.

In 1990s Latvian American Imants Bušs was appointed Director of Līvānu glass factory, until company shares were bought by the German Herner Glass, and the factory was renamed Lettglas. This German holding company produces lamps and ware of simple forms in its factories in Poland and Turkey, now also in Latvia. Design guidelines come from Germany, and Latvian designers have had no success in cooperating with German owners. The latter show no interest for the development of Latvian glass design, as the company is satisfied with its position in the international lamp market. The zenith of Līvāni glass has passed, and, at the same time, still is to be expected.

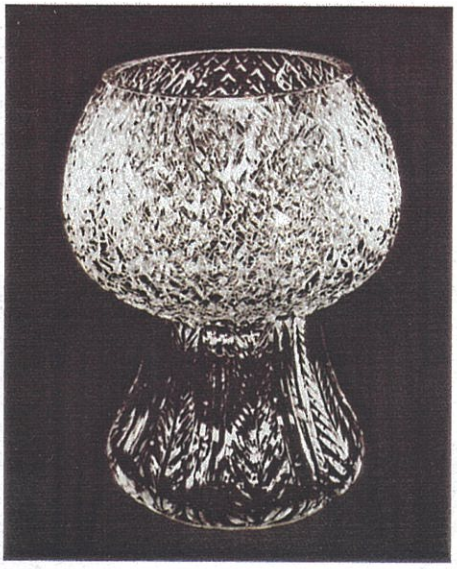

Lai arī ko mēs varam pārmest padomju sistēmai, bet vienu gan ne – savu dizainu tā kopa, pat ja tas bija cenzūras filtrēts vai politisko uzstādījumu saukļu apsēsts.

Vāzes. A. Rotčenkov 70. gadi.

Balva. A. Rotčenkov 70. gadi.

Mušu ķeramais traul 30. gadi.

Glāze «Turaida». A. Rotčenkova, 70. gadi.

Stikls. Lievenhofa–Līvāni–«Lettglass»

Anitra Bērziņa, *Mgr. art*

foto: ***Jānis Lejnieks, Līvānu stikla fabrikas muzejs***

Līvānu stikla fabrika, kā vieta, kur tiek ražoti stikla izstrādājumi, nākamgad svinēs savu 120 gadu pastāvēšanu. Raugoties vēsturē, rodas sajūta, ka stāsts ir par seno ēģiptiešu mitoloģisko putnu Feniksu, kam esot piemitusi spēja, tuvojoties nāvei, sadegt ligzdā un pēc tam atkal atdzimt no pelniem kā mūžīgas atjaunotnes un nemirstības simbolam. Sasaiste ar seno Ēģiptes kultūru stiklam ir vistiešākā, jo arheoloģiskajos izrakumos atrastas stikla lauskas, kas datējamas ar 5. gadu tūkstoti pirms m. ē. Šie atklājumi ļauj uzskatīt Mezopotāmijas rietumu daļu un Ēģipti par stikla dzimšanas vietu, kur, nejauši izbirusi soda no tirgoņu karavānu paunām, svelmainajos saules staros sajaucoties ar smiltīm, radīja materiālu – trauslu un cietu, caurspīdīgu un dūmakainu, košās krāsās vai pasteļtoņos zaigojošu, bet arvien mainīgu savā attīstības ceļā.

Pirmo reizi *Lievenhofas* (Līvāni) stikla fabrika minēta dokumentos 1887. gadā kā Dinaburgas tirgotāja Jūliusa Fogesa īpašums, kuru tas uzcēlis izdevīgā Orlas–Rīgas dzelzceļa tuvumā. «Glāžu šķūņa» vēsture Vitebskas guberņas Daugavpils (Dinaburgas) apriņķī ir daudz senāka, jo jau 18. gadsimtā «glāzmaheri» nomājuši zemi no vietējiem muižniekiem. Šādi darījumi muižu īpašniekiem bija gana izdevīgi, jo nesa labu peļņu, neskatoties uz primitīvo stikla ieguves manufaktūras aprīkojumu.

Fogess, uzzinājis, ka *Lievenhofā* ir visai labvēlīgi ekonomiskie nosacījumi stikla rūpniecībai, uzcēla šeit savu fabriku, kā arī nomāja «glāžu šķūni», kas piederēja baronam Nikolajam Korfam. No miesta apkārtnes – Grīvas karjera – fabrikām ar pajūgiem veda baltās smiltis, no Dubnas – lauzto dolomītu, bet kā kurināmo no vietējiem purviem – lētu kūdru un sakārņus. Tomēr pudeļu ražotne nebija konkurētspējīga un 1903. gadā fabrika bankrotēja.

Bet jau 1904. gadā Stikla Fenikss no karstajiem stikla krāsns pelniem ir atdzimis, un

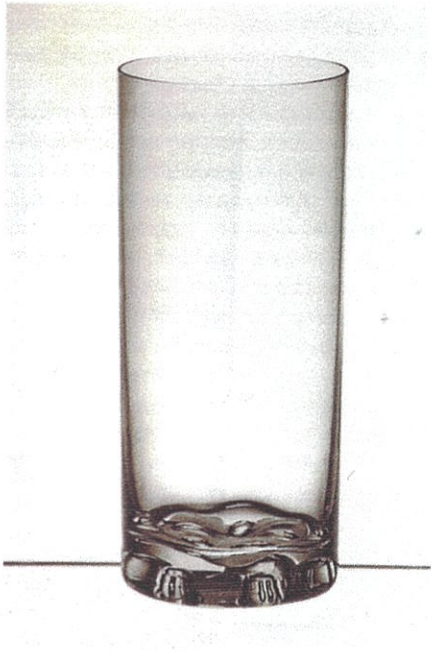

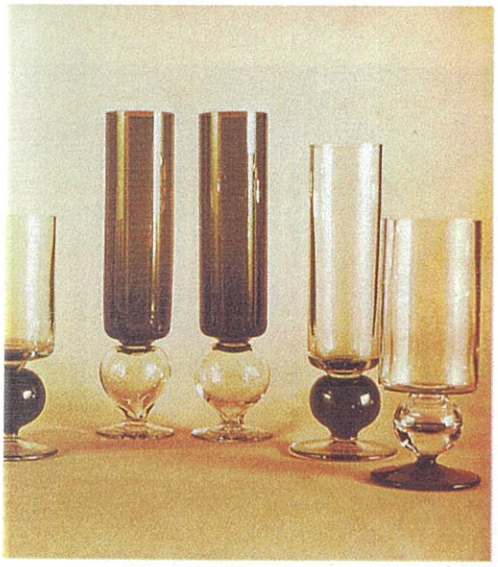

Pēterburgā nodibina «*Lievenhofas* stikla un korķu ražošanas akciju sabiedrību», kas līdz 1917. gadam nesa vērā ņemamu peļņu tās dibinātājiem – Harkovas guberņas muižniekam Vladimiram Bortkevičam un tirgotājam J. Jasnijam. Laika posmā līdz Otrā pasaules kara beigām rūpnīca gan nodega, gan bankrotēja, gan pārtrauca ražošanu kara darbības dēļ, bet ikreiz atkal no jauna atdzima no pelniem, lai kā Fenikss rotātos ar savām daiļajām stikla spalvām. Tādēļ pamatots ir teiciens, ka visi Latvijas stiklinieki ir nākuši no Līvāniem.

Pagājušā gadsimta 60. un 80. gadi Līvānu stikla fabrikai bija uzplaukuma un stabilas augšupejas laiks. Paralēli stikla taras ražošanas automātiem, kas tolaik bija vieni no modernākajiem stikla cehiem PSRS, Līvānu šķirnes stikla produkcijas ražošanai nepieciešamās izejvielas – kvarca smiltis, soda un krīts – stikla kausēšanas krāsnīs 1600 grādu temperatūrā kļuva par izcili caurspīdīgu stikla masu. Kvalitatīvais stikls un Latvijas stikla dizaineri, kuriem bija iespēja savas radošās idejas un eksperimentus realizēt rūpnīcā, bija tā panākumu ķīla, kas nodrošināja fabrikas eksportu laika posmā no 1973. līdz 1987. gadam uz Mongolijas TR, Somiju, Jordāniju, Polijas TR, Lielbritāniju, Itāliju, Ungārijas TR, Kuveitu, Bulgārijas TR, Libānu, Dienvidslāvijas SFR, Vācijas FR, ASV, Saūda Arābiju un stikla vēsturisko dzimteni Ēģipti.

Tolaik rūpnīcā bija mākslinieku nodaļa, kurā strādāja Aīda Rotčenkova (1974–2003), Ināra Lāce (1975–1993), Herberts Ersts (1979–1987), Anna Sondore, Antons Gusārs, Dainis Gudovskis u. c. mākslinieki. Skices no tehnoloģiskā viedokļa izvērtēja vadošie nodaļu speciālisti. Pēc pozitīva atzinuma tās apstiprināja Mākslas padome, un tad sekoja pirmo paraugu izgatavošana. Procesā piedalījās tehnologi kā mākslinieku konsultanti. Kad skice bija novesta līdz gala fāzei, konstruktoru nodaļā uzrasēja formas tehnisko rasējumu, pēc kura mehāniskajā cehā izgatavoja čuguna formu. Mākslinieku nodaļai bija eksperimentāla stikla pūtēju brigāde, kas mākslinieka ieceri pārvērta stiklā.

Līvānu rūpnīcas muzeja stikla ražojumu kolekcijā (atklāta 1979. gadā) atrodas lielākā daļa rūpnīcas dizaineru darbu, kuri pašreiz ir saspiesti absolūti nepiemērotā šaurībā bez anotācijām, autoru vārdiem, darbu nosaukumiem un bez mūsdienīgas ekspozīcijas telpas. Viens otrs no šiem funkcionālā latviešu stikla dizaina paraugiem ir ar tīkpat augstu kvalitāti un radošas domas līdojumu kā somu stikla dizaina metru – *Tapio Wirkalla, Timo Sarpaneva* un *Kaj Franck* – izcilie trauki. Zviedrijas *Orrefor Kosta Boda Group* – viena no stikla mākslas un dizaina ražošanas līderiem pasaulē – perfekti pārvalda un teicami māk izmantot savu stikla mākslinieku un dizaineru radošo potenciālu. Stikla dizaina attīstībā ir nepieciešami stikla mākslinieki un dizaineri, kas ar savu radošo veikumu un apsēstību kā flagmaņi veido atpazīstamību uz pasaules dizaina skatuves. Tam piemēru netrūkst, un viens no tiem ir *Bertils Valliens* un viņa 1981. gadā dizainētā vina glāze «*Chateau*», kas joprojām ir tirdzniecībā ar pozitīvu bilanci. Tāpat kā *Erika Lagerbielker* oriģinālās vina glāzes.

Padomju laiks diktēja striktus spēles noteikumus gan dizaineriem, gan ražotājiem, kas ietekmēja dizaineru kreativitāti. Tā bija LPSR Vietējās rūpniecības ministrijas mākslas padome, kas apstiprināja vai noraidīja ražošanai sagatavotos trauku paraugus. Padomē piedalījās «Lathoztorga» tirdzniecības bāzes pārstāvji, kas izvēlējās preci tirdzniecībai. Viņi pārstāvēja priekšstatu par padomju cilvēku kā

Glāze «Turaida», metāla pārklājums. A. Rotčenkova, 80. gadi.

Glāzes un trauki. A. Rotčenkova, 70. gadi.

«Divu ģeometrisku formu sintēze». A. Rotčenkovas diplomdarbs, 1975. g.

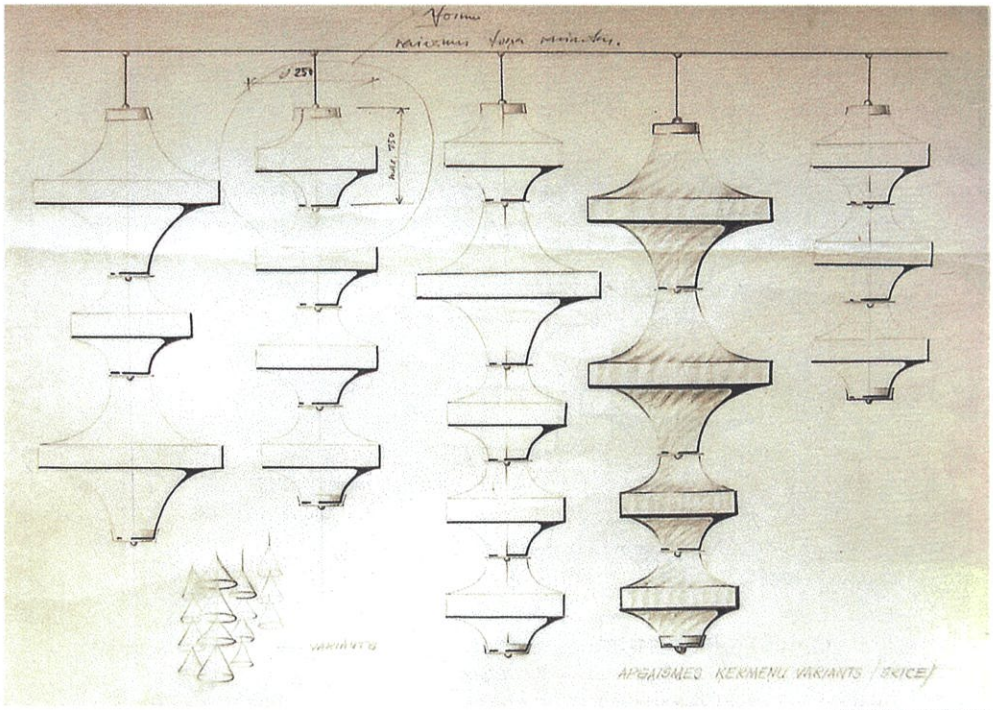

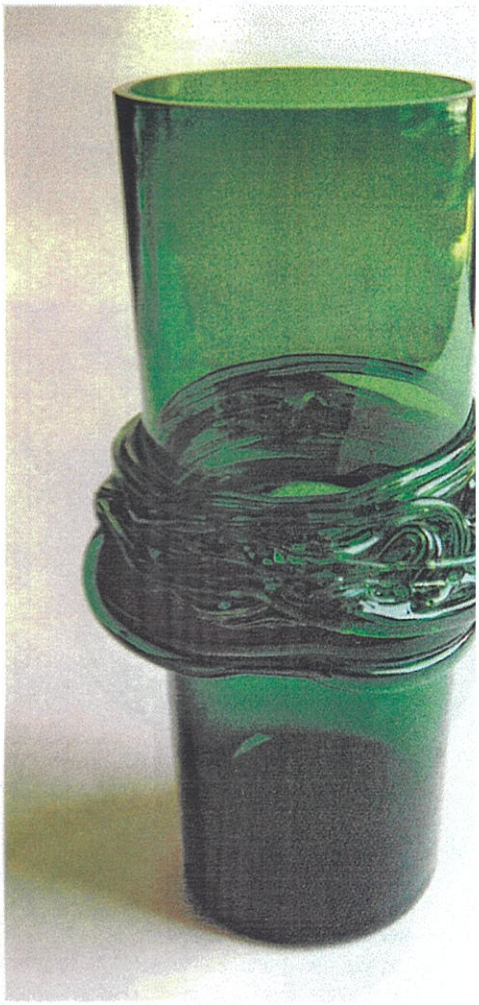

FOTO: ILZE ZILGALVE

patērētāju, un bija jārod kompromiss starp tirgotāju gaumi un dizaineru talantu. Katram dizaina priekšmetam tika noformēta un izsniegta autorapliecība, kā apliecinājums autorībai, kuru apstiprināja Maskavā. Lai arī ko mēs varam pārmest padomju sistēmai, bet vienu gan ne – savu dizainu tā kopa, pat ja tas bija cenzūras filtrēts vai politisko uzstādījumu saukļu apsēsts. Līvānu stikls tolaik šķita ieguvis stabilu vietu un paliekošu vērtību. Salīdzinot ar citviet tajā pašā laikā notiekošo, Līvānu stikla kvalitāte bija pārliecinoša, jo rūpnīcas izstrādājumi tika eksponēti tirdzniecības mesās Milānā, sākot no 1978. gada, un Brno 1984. gadā. Rūpnīca ar savu produkciju regulāri piedalījās Mežaparka tautsaimniecības sasniegumu izstādē un izstādēs «Latvijas prece».

Septiņdesmitie un astoņdesmitie gadi bija ļoti aktīvs izstāžu periods, un fabrikas māksliniekiem bija iespēja realizēt tehnoloģiski sarežģītus radošos stikla darbus – Ināras Lāces konstruktīvie masīva stikla slīpējumi, Aīdas Rotčenkovas vāze «Madara». 1978. gadā Antona Gusāra cakainās vāzes «Medūza» saņēma Vissavienības komjaunatnes prēmiju. 1981. gada ziemā Līvānu stikla fabrikā uzsāka sērijveida kristāla ražošanu, un 1987. gadā Rīgā tika atvērts specializēts kristāla un stikla izstādījumu veikals. Tā sortimentā bija A. Rotčenkovas ziedu vāzes «Starts» un «Vizma», I. Lāces komplekts «Sonāte», Herberta Erba glāzes «Simfonija» u. c. Līvānu stikla fabrikai, sākot ar 1974. gadu, bija termosu ražotne, kas nodrošināja 87% PSRS iekšējā tirgus pieprasījuma, bet atļāva māksliniekiem arī eksperimentus ar metāla pārklājumu stiklam. Tā A. Rotčenkova radīja glāzes «Turaida».

Līvānu stikla fabrika savu artavu ir devusi arī arhitektūras lauciņā, realizējot arhitektu ieceres stiklā. Rīgas Kongresu nama foajē stikla lustra (autors Juris Gertmanis) ir tapusi Līvānos, kā arī Latvijas Nacionālās operas centrālās lustras abažūri un interjera lampas (autore Liesma Markova). Restaurējot Brīvības pieminekli 2001. gadā, tā stikla joslas tumši zaļie stikla bloki tika ražoti Līvānos.

Astoņdesmitajos gados Latvijas Mākslas akadēmijas stikla nodaļas beidzējiem un Viļņas Mākslas akadēmijas Kauņas filiāles stikla fakultātes diplomandiem – *Vygantas Paulauskas*, *Remigijus Kruikas* (1985. g.) – bija iespēja savus diplomdarbus realizēt Līvānos pēc pilnas programmas – ar konsultācijām, paraugu izgatavošanu, proporciju pārbaudi un labāko stikla pūtēju brigādē realizēt savu gara darbu. Rūpnīcai tajā laikā bija svarīga gan «jauno kadru maiņa», gan «profesionāla izaugsme». Tam visam seko deviņdesmito gadu pārmaiņu laiks, nestabilitāte un gandrīz pilnīga fabrikas darba paralīze.

Sākot ar 1994. gadu, Līvānu stikla fabrikas galvenais akcionārs un tehniskais direktors ir Amerikas latvietis Imants Bušs. Laika posms no 1994. līdz 2000. gadam iezīmējas ar jauna preču noieta tirgus meklējumiem. Rūpnīca piedalās Frankfurtes tirdzniecības mesās (1996–1999), tās sortimentā galvenokārt ir alus kausi, boles trauki un ziedu vāzes, kas ir pieprasīti Vācijas tirgū. Tomēr pēc 10 mēnešu ilgas maksātnespējas procedūras 2001. gadā 85% uzņēmuma akciju atklātā

Vāze «Zilā II», izstādes darbs. A. Rotčenkova, 80. gadu beigas.

Apgaismes ķermeņu skice Kongresu namam Rīgā, arh. Juris Gertmanis, aptuveni 1981. gads.

Vāze «Zilā I», izstādes darbs. A. Rotčenkova, 80. gadu beigas.

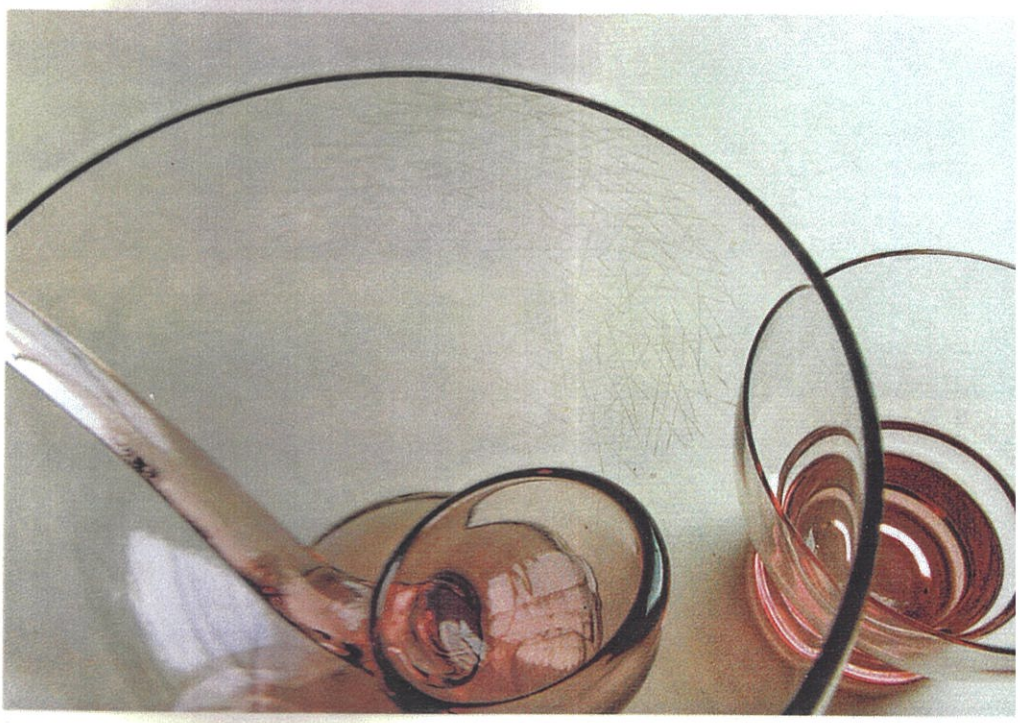

Vāze «Variācijas». A. Rotčenkova, 70. gadi.

Vāze «Medūza». Antons Gusārs, 70. gadi.

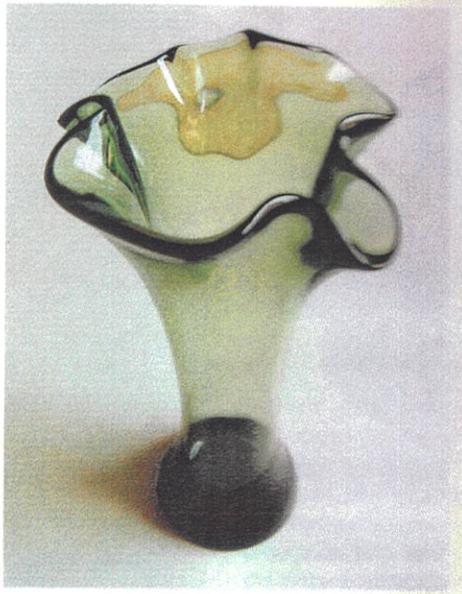

Boles komplekts «Pīlādzis». Anna Sondore, fragments, 70. gadu beigas.

Vāze «Rasa». I. Lāce, 70.–80. gadi.

izsolē nopērk vācu koncerns *«Herner Glass»*. Fabrika nomainīja īpašnieku un savu izkārtni, kļūstot par *«Lettglass»*.

Vācu koncerns ražo lampas un vienkāršas formas traukus tam piederošajās fabrikās *«Deko Glass»* Krozno, Polijā un *«Istambul CAM»*, Turcijā, un tagad arī Latvijā. *«Herner Glass»* tirdzniecības pārstāvniecība atrodas Barselonā, Spānijā un Ohaijo, ASV. Vācu puse neizrāda nekādu interesi par Latvijas stikla dizaina attīstības perspektīvu, jo koncernu apmierina tā pozīcija pasaulē lampu tirgū. Īpašnieki orientējas uz vācu dizaineru darbiem, kuriem ir stabils masu produkcijas patērētāju loks. Piemēram, standarta koridoru lampas hoteļu kēdēm. Līvānos izgatavotās stikla detaļas tiek nosūtītas komplektācijai uz Vāciju un mūsu velkalos nonāk ar kādu no vācu firmu zīmoliem. Visas dizaina vadlīnijas un formu rasējumi ir vācu dizaineru darbi, un līdz šim Latvijas stikla dizaineriem nav izdevies ilgstoši un augļīgi sadarboties ar vācu īpašniekiem. Ar ļoti ierobežoto iespēju kaut ko uztaisīt pa naktīm un nedēļas nogalēs vien būs par maz nacionālā dizaina izaugsmei.

Neskatoties uz ierobežotajām iespējām, ir prieks minēt dažus dizainerus, kuriem ir izdevies ar SIA «Lettglass», Harija Hambloha un Imanta Buša atbalstu radīt mūsdienīgu dizainu stiklā. Anželas Auzeres un Arta Nīmaņa sadarbības rezultātā ir izgatavoti stikla trauki ar metāla pārklājumiem. Šajā pavasarī Latvijas Mākslas akadēmijas funkcionālā dizaina nodaļas students Svjatoslavs Aļeiņikovs savu bakalaura diplomdarbu *Pumpa* vai *Gaismas piliens* (vad. asoc. prof. Holgers Elers) veica Līvānu stikla fabrikā. Gaismas ķermeņa nosaukums pilnīgi atbilst formai un risinājumam, jo ir ļoti līdzīgs ūdens pilienam, tikpat elegants, vienkāršs, tīrs un caurspīdīgs. Lampas konstrukcija ir unikāla, tā atļauj izvietot gaismekli kā uz grīdas seguma, mēbeles virs-

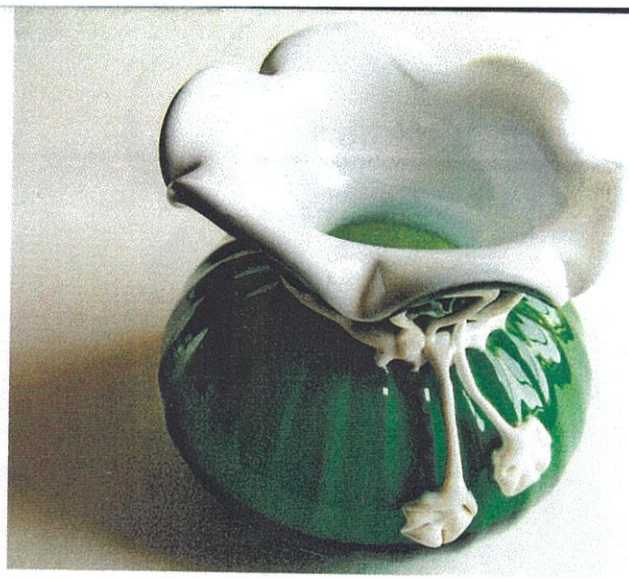

Vāze, nezināma autora darbs.

Trauks «Vilnis». I. Lāce, 70.–80. gadi.

Trauks. Andžela Auzere un Artis Nīmanis, 2006. g.

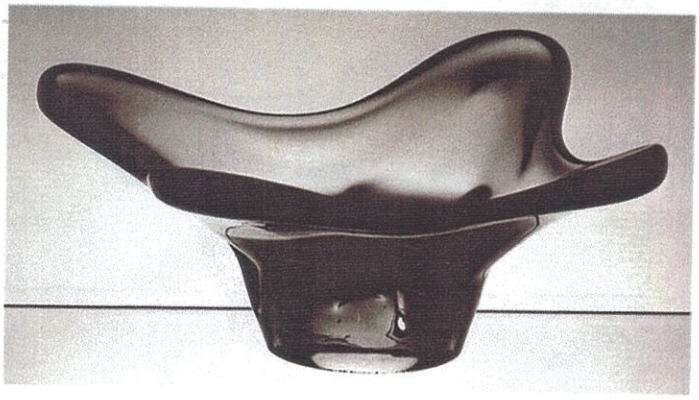

«Taure». I. Lā izstādes darb 70.–80. gadi.

Trauks. Ināra Lāce, 70.–80. gadi.

Boles komple «Pīlādzis». Anna Sondore 70. gadu beig

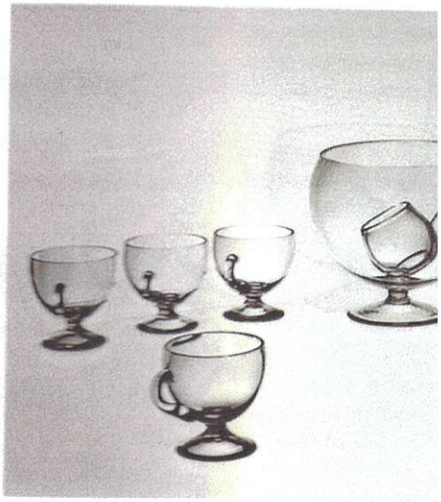

mām, tā arī stiprināt plafonu pie sienas vai griestiem.

Šogad rūpnīcas ekspluatācijā tika nodota stikla flīžu līnija, kas ražo fasādes apdares flīzes, kur kā izejmateriāli tiek izmantoti stikli, kas paliek pāri un nav piemēroti pārkausēšanai. Šī ir videi draudzīga tehnoloģija, kas ir iebūvēta vienā no vecajiem rūpnīcas cehiem. Kā redzams, rūpnīcas ziedu laiki ir pagājuši un diemžēl jaunie vēl nav pienākuši. Latvijas stikla dizaineriem atliek vien gaidīt, kad nacionālais dizains būs aktualitāte, un strādāt ārzemēs, kur grib, prot un spēj atšķirt graudus no pelavām. Grūti teikt, vai Latvijas stikla dizaina Fenikss Līvānos šodien ir tik vārgs tāpēc, ka atdzimst, bet varbūt tāds tas ir īsi pirms savas sadegšanas .....to rādīs laiks.

ANITRA BĒRZIŅA

Dzimusi 01.05.1968. Rīgā, māksliniece. Beigusi Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas Stikla apstrādes nodaļu (1988), bakalaura grāds LMA (2005), studē maģistrantūrā. Profesionālā apmācība stikla pūšanas un liešanas kursos Dānijā, Itālijā. Kopš 1996. gada piedalās lietišķās mākslas un gleznieciības izstādēs Francijā, Beļģijā, Itālijā, Vācijā, Somijā u. c. Personālizstādes Mencendorfa namā (2001), galerijās «Zemriga» un «Carusell» (2003), Vašingtonā (2006). MS biedre kopš 2002. gada. No 1992. līdz 1998. gadam nodarbojās ar filmu ražošanas vadīšanu, kuratore vairākām izstādēm Latvijā un Francijā (2001–2004).

AĪDA ROTČENKOVA

Dzimusi 17.04.1948. Jē kabpils raj., māksliniece. Beigusi Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas Stik la apstrādes nodaļu (1970), LVMA Lietišķi de koratīvās mākslas nodaļu (1975), kopš 1976. gada piedalās izstādēs, MS biedre kopš 1985. gada, Līvānu stikla fabrikas māksliniece (1974–2003). Rotčenkova idejas īstenojusi klasiskās tehnikās – brīvi veidotā, pūstā un lietā stiklā. Pazīstamākie darbi: vāzes «Madara», «Starts», «Variācijas», «Vizma», glāzes «Turaida» u. c.